

IZLAGANJA

Anđelko Milardović

GLOBALIZACIJA KAO OBILJEŽJE SUVREMENOGA SVIJETA

Prof. dr. sc. Anđelko Milardović, Centar za politološka
istraživanja, Zagreb

UDK: 327.39 [338.2 : 172] 316.42

Pregledni članak

Autor analizira višeznačni pojam globalizacije te, gledajući s povijesne strane, zaključuje kako je prva moderna iznjedrila različite pokušaje globalizacije svijeta života oslonjene na tehnologije prve moderne koje nisu imale tako globalizirajuću moć kao tehnologije druge moderne. Posebno se kritički autor postavlja u odnosu na neoliberalni model globalizacije, jasno razlikujući globalizaciju kao takvu, koju prihvaća, i metodu kako se ona provodi snagom politike Washingtonskog konsenzusa, u odnosu na koju autor ima ozbiljnih primjedbi. Glavni problem svodi se na pitanje je li moguć novi etos globalizacije. Ni antiglobalizacijski pokreti ni političke stranke izgleda nemaju alternativu takvoj neoliberalnoj metodi globalizacije. Stoga autor predlaže da bi svatko trebao znati izvući maksimalnu korist od globalizacije. Jedino mudrost, znanje i nastojanje na novom etosu globalizacije može pojedinca spasiti od nekritičkog prepuštanja valjku globalizacije. Radi se i o osposobljavanju društvenih institucija koje bi trebale upravljati globalizacijom. Radi se o suočavanju s društvom rizika koje nije pasivno nego će gledati unaprijed i biti sposobno nadzirati opasnosti i rizike.

Ključne riječi: globalizacija, neoliberalizam, država, univerzalnost, etos globalizacije, antiglobalizacijski pokreti, društvo rizika.

* * *

1. Globalizacija između starog i novog modela

Prijepori glede globalizacije produbljeni su u različitim pitanjima. Jedan od prijevora jest i onaj o povijesti globalizacije. Je

li globalizacija star ili potpuno nov proces? Ako je stari proces, po čemu se razlikuje od današnjeg novog procesa globalizacije ili svekolikog povezivanja svijeta i ljudskog društva u cjelinu? Naravno, odgovori su različiti. Neki misle da je globalizacija stara koliko i ljudski rod. Drugi pak da je ona novi proces koji se odvija pod utjecajem neoliberalnih vrijednosti i razvoja nove informatičke tehnologije koja je omogućila ovakav tip globalizacije koji je ispred svih povijesnih tipova i koji se jedva može prisposodobiti sa svim do sada poznatim pokušajima globalizacije gospodarstva, politike i kulture. Globalizacija se u literaturi razumije kao *internacionalizacija* svekolikog ljudskog djelovanja preko okvira nacionalnih država. Zatim kao *neoliberalizacija gospodarstva i politike*. Zatim kao *univerzalizacija*, poglavito kultura. Onda kao *vesternizacija* ili *pozapadnjenje*, tj. *modernizacija*, negdje kao *amerikanizacija*, i napokon kao *deteritorijalizacija* i uspostavljanje suprateritorijalne moći.¹

Ovovremena globalizacija navlastit je proces poduprt novim informatičkim tehnologijama koje su relativizirale vrijeme i prostor (“time & space”) i ljude povezale u svim segmentima života kao nikada do sada. Društveni kontekst odvijanja ovog novog procesa i stvaranja nove konfiguracije svijeta podrazumijeva razumijevanje globalnih promjena na kraju dvadesetog i početkom 21. stoljeća. Najprije valja skrenuti pozornost da do globaliziranja ili sveopsežnosti života nije moglo doći prije kraja sukoba ideologija i pojave novih informatičkih tehnologija, i kraja prve i početka druge moderne. Globalne promjene nastale su onda kada je nestala hladnoratovska podjela svijeta utemeljena na sukobu liberalizma i kolektivizma lijeve totalitarne provenijencije, padom Berlinskoga zida 1989., trijumfom neoliberalne ekonomske i političke filozofije u međunarodnim ekonomskim i političkim odnosima, te postupnim strukturiranjem informacionalističkog tržišnog društva (M. Castells), uz potporu novih informatičkih tehnologija koje su omogućile uspostavu informacionalističkog tržišnog i umreženog društva i tako omogućile *differentiu specificu* “mančesterskog tržišnog društva” prve moderne i informacionalističkog društva druge moderne s kraja 20. i početka

¹ Usp. Jan Aart SCHOLTE, *Globalization. A Critical Introduction*, Palgrave Macmillan, 2. izd., 2005., str. 15-16.

21. stoljeća. Gledajući problem globalizacije s povijesne strane, čini se da je prva moderna iznjedrila različite pokušaje globalizacije svijeta života oslonjene na tehnologije prve moderne koje nisu imale tako globalizirajuću moć, kao tehnologije druge moderne.

2. Neoliberalni aspekt globalizacije

Prema tome, uz širi društveni kontekst nastanka nove globalizacije u sklopu druge modernizacije svijeta, presudnu ulogu odigrali su tehnologija i neoliberalizam kao pobjednička ideologija izašla iz sukoba ideologija 20. stoljeća. Osobito u segmentu prihvaćanja neoliberalnih vrijednosti od strane globalnih igrača MMF-a, WTO-a, Svjetske banke, tj. elemenata neoliberalnog Washingtonskog konsenzusa, institucija koje globalizaciju provode pristrano u interesu najbogatijih i tako stvaraju uvjete neravnoteže u svijetu, umjesto ravnoteže za koju su prvobitno osnovane. I ne samo pristrano. Njihova je politika zapravo politika kloniranja jednog ekonomskog modela diljem kugle zemaljske, a vlade su taoci njihove politike dok je primjena te politike u nekim tranzicijskim zemljama, kao što su Rusija i Hrvatska, iznjedrila koncept legalizirane pljačke stoljeća čiji je glavni akter bila lokalna oligarhija s potpisom „odobrio MMF“. Kao takva, ona ne razlikuje društva, kulture, tradicije, načine gospodarenja. Zapravo, ona samo slijedi svoje neoliberalne inpute prema modelu uzmi ili ostavi, toplo ili hladno. Protivnici Washingtonskog konsenzusa u Latinskoj Americi nazvali su ga neoliberalizam. Stiglitz kaže kako nema ništa protiv globalizacije, ali ima protiv metode kako se ona provodi snagom politike Washingtonskog konsenzusa. Takvo mišljenje apsolutno podupirem. Ovdje je riječ o kritici metode funkcioniranja globalnih igrača koji svijet guraju u još veću provaliju no što se čini. Drugi problem koji se nameće u raspravi glede neoliberalne globalizacije jest što ona nema alternativa. Mantra bezalternativne globalizacije jest “TINA”. To je kratica koju je izrekla britanska premijerka Margaret Thatcher: “There is NO Alternative” *to globalized capitalism*. Ta mantra nije u duhu slobode i liberalne tradicije jer isključuje alternativu ili druge modele tržišnih društava.

TINA nije ništa drugo već anglosaksonski, poglavito američki model tržišnog društva ili tržišnog fundamentalizma koji isključuje sve druge modele tržišnog društva uključujući japanski ili europski model tržišnog društva. Unutar neoliberalne ekonomske globalizacije, čini se, postoji sudar dviju koncepcija: one koju su producirali “dečki čikaške škole” na čelu s Miltonom Friedmanom, tzv. *Chicago boys* (tržišni fundamentalizam i monetarizam), i europske, poglavito njemačkog krila rajnskog tržišnog društva utemeljenog na modelu socijalno-tržišnog gospodarstva. Riječ je o sudaru dviju neoliberalnih koncepcija u globalizaciji društva i gospodarstva. Jeremy Rifkin autor je knjige “Europski san. Kako europska vizija budućnosti polako zasjenjuje američki san” koji se u istoimenoj knjizi opredjeljuje za europski san, smatrajući da američki polako kopni, nestaje. Istodobno je na pomolu novi europski san o usponu. “U europskom snu odnosi unutar zajednice važniji su od autonomije pojedinca, kulturna raznolikost važnija je od asimilacije, kvaliteta življenja od akumulacije bogatstva, održivi razvoj od ograničenog materijalnog rasta, posvećenost samome sebi važnija je od mukotrpnoga rada, univerzalna ljudska prava i pravo na zdrav okoliš važniji su od imovinskih prava, a globalna suradnja važnija je od jednostrane demonstracije sile” (Rifkin, 2006., str. 11).

Taj se europski san pokušava realizirati na otporu tržišnom fundamentalizmu i američkom modelu globalizacije američke provenijencije i ostvariti ga na socijalno neoliberalnoj koncepciji očuvanja socijalne države ili šire, očuvanja socijalne kohezije Europske unije, kvalitete života i održivog razvoja bez kojih jedva može biti ikakve budućnosti EU-a. Rifkin glede američkoga sna i novog razdoblja globalizacije kaže: “Ukratko, američki san vrlo je star san, koji postaje sve manje relevantan u novom razdoblju globalizacije” (Rifkin, 2006., str. 110). Globalni igrači iz SAD-a predbacuju Europi strah od tržišnog fundamentalizma pokušavajući nametnuti samo svoj model kao jedini ispravan. EU pod utjecajem neoliberalne globalizacije polako pada pod njezin utjecaj.

Ali otpori unutar EU-a nisu beznačajni. Oni su, dakako, upozoravajući. Francuska je indikativan primjer pobune protiv

tržišnog fundamentalizma i nemogućnosti balansiranja između slobode i sigurnosti, što je izazov za svaku europsku pojedinačnu vladu, koja će teško izaći na kraj s najezdom američkog modela tržišnog fundamentalizma, pokušaja redukcije stečenih socijalnih i radnih prava i otvorene pobune protiv politike fleksibilizacije radnih mjesta, i obaranja već ustaljenih viših najamnina na tržištu radne snage od onih koje propagira socijalno darvinistička misa ekonomskog neoliberalizma. Tu naravno treba uključiti i otpor protiv potržišnja države blagostanja, u kojemu je živ i zdrav onaj koji ima posao i novac za održavanje života i plaćanje zdravlja, i zagovora minimalne države i uloge vlade, što se sve dovodi u pitanje nakon 11. rujna 2001. kada slaba i minimalna američka država i ostale moraju ozbiljno razmisliti o jačanju države u borbi protiv terorizma i reviziji stavova glede odnosa slobode i sigurnosti, gdje se i kod najtvrdih zagovornika slobode na prvom mjestu u hijerarhiji vrijednosti ističe sigurnost. I što ćemo sada? Najveći zagovornici minimalne uloge države u kontekstu neoliberalnog fundamentalizma preko noći revidiraju stav i zahtijevaju jačanje države. Francis Fukuyama u knjizi „Izgradnja države. Vlade i svjetski poredak u 21. stoljeću“ kaže da je slaba ili omlitavljena država pod utjecajem političkog neoliberalizma (A. M.) kriva za vladavinu izvan kontrole ili čak nemogućnost vladanja zbog posvema kaotičnih međunarodnih odnosa i, naravno, terorizma kao fenomena izvan kontrole ili teško uspostavljive kontrole, što bi u konačnici na primjeru SAD-a moglo dovesti do nekog novog tipa kolektivism, protiv kojega ustaje F. A. Hayek ili paternalizma jednog M. Friedmana.

3. Globalizacija ili o pričinu nove univerzalnosti

Ovodobna globalizacija kao učinak druge velike modernizacije svijeta izaziva vrtoglavicu. Riječ je, naime, o procesu kojim se stvara pričin nove univerzalnosti. Ako se odredi kao pokušaj novog gospodarskog i tehnološkog povezivanja svijeta, globalizacija ima svoje podupiratelje i kritičare. U nedavno objelodanjenoj zbirci ogleđa francuskog književnika i filozofa Pascala Brucknera moguće

je iščitati kritičku tezu o bijednoj univerzaliji globalizacije. Riječ je o razonodi i potrošnji. Ta univerzalija gledana iz kuteva gospodarske i globalizacije kulture reducira svijet u svojoj raznolikosti i pluralnosti. Kako je i zabava u sklopu masovne kulture zapravo potrošnja, sve se svodi na potrošnju i poticanje potrošnje putem medija i interneta kao novog megamedija. Globalizacija viđena iz ove kritičke perspektive proizvodi redukcionističku dimenziju svijeta. Univerzalnost svijeta reducira se na univerzaliju potrošnje. U tom je segmentu života svijet „univerzalan“. Tako se proizvodi jednodimenzionalna slika svijeta i ukidaju sve njegove raznolikosti. Pitanje koje se nameće jest ono kako se može izaći na kraj s jednodimenzionalnom globalizacijom? Postoje li alternative ovakvom etosu globalizacije? I je li moguć novi etos globalizacije? Zasad ni jedna od mnogobrojnih društvenih teorija nije podastrla alternativu. Osim toga, na obzoru svijeta nije se još pojavila konstruktivna protumoć koja bi uspostavila nekakvo ravnovjesje ili se pojavila kao konkurencija ili alternativa ovakvom modelu globalizacije.

Antiglobalizacijski pokreti kao pokušaji konstrukcije i uspostave nove moći nisu, barem zasad, još u mogućnosti parirati ili, još bolje, uspostaviti kontrolu nad ovim jednodimenzionalnim procesom za koji se ne zna kuda ide, koliko će trajati i koje će negativne učinke za svijet proizvesti. Nedostatak je novih društvenih pokreta druge generacije to što boluju od antiorganizacijskog sindroma, kao i novi društveni pokreti prve generacije. Na žalost, moramo konstatirati nedostatak moći antiglobalizacijskih pokreta. Političke stranke još teže izlaze na kraj s ovakvim modelom jednodimenzionalne globalizacije. Njihova je moć u odnosu na globalne igrače uvelike reducirana. One ne znaju kako bi se nosile s izazovima druge modernizacije svijeta te kako bi odgovorile na globalizaciju i njezine negativne učinke. U boljem položaju nisu ni nacionalne države koje se moraju transformirati da bi izdržale nove valove modernizacije. Njihova je autonomija odlučivanja uvelike reducirana. Glavnu riječ vode globalni igrači. Ni u kojem slučaju optimistična slika! Kada su se kineski komunisti pobunili protiv globalizacije, smatrajući ju pogibeljnom, njihovi su ih akademičari zaustavili. Naime, rekli su da

se ona ne može izbjeći. Ako se već ne može izbjeći, znači li to da se ravnodušno trebamo prepustiti globalizacijskom valjku, tj. usudu? Nikako! Jednostavno svatko - bilo pojedinac bilo društvo - može i mora znati iz globalizacije izvući korist i zaštititi se regulacijom od negativnih učinaka. Riječ je o uporabi mudrosti radi opstojanja u čistom socijalno darvinističkom okruženju. Jedino nas mudrost, znanje i nastojanje na novom etosu globalizacije može spasiti od nekritičkog prepuštanja valjku globalizacije koja u ovom obliku proizvodi vrtoglavicu.

4. Druga strana globalizacije ili o društvu rizika

Postmoderna znanost o društvu i politici operira različitim pojmovima društva. Stoga se u literaturi zbori o „društvu spektakla“, „društvu znanja“ i, napokon, „društvu rizika“ (Risikogesellschaft). Prva je asocijacija na društvo rizika ona stara izreka kako „bez rizika nema profita“. Koliko je zapravo istina da se društvo rizika pojavljuje baš danas, u vrijeme druge modernizacije svijeta? Zar društva rizika nisu oduvijek postojala? A što je s čovjekom i njegovim shvaćanjem rizika? Čovjek kao biće igre (homo ludens) i izazova, čini se, istodobno naginje riziku, samonadzoru od upada u rizik i osiguranju od njega. To je igra u koju se baca, a bacajući se u istu biva razapet izazovima i odlukama. Kad je riječ o društvu rizika, u raščlambu valja uključiti institucije. Na razini društva mora se, dakle, razmišljati o sposobnosti društvenih institucija kapacitiranih za mogućnost upravljanja svekolikim rizicima koje nosi druga modernizacija svijeta.

Otkako su Ulrich Beck i Anthony Giddens izašli sa sociološkom pričom o društvu rizika druge moderne, ta se tema u društveno znanstvenim krugovima zavrtjela i pala u područje aktualnih i omiljenih raspravnih tema. No, idem k samoj stvari pa tvrdim da je svaki napredak popraćen rizicima. Napredak kao izraz težnje za kretanjem naprijed, posredovan je čovjekovom željom i voljom za moderniziranjem svijeta života. U konačnici teži proizvodnji boljitka! Zatim predstavlja prekid tradicionalnih formi i habitualiziranog djelovanja,

koje izbjegava rizik istodobno izazivajući protumodernizacijski otpor ili protupokret modernizaciji.

U knjizi „Odbjegli svijet. Kako globalizacija utječe na naše živote” Anthony Giddens određuje rizik kao tip dinamike ili, u krajnjem slučaju, pokretački uzrok društva: „Rizik je dinamika koja pokreće društvo sklono promjeni, društvo koje svoju budućnost želi samo odrediti, radije nego se prepustiti religiji, tradiciji ili hirovima prirode“ (Giddens, 2005). Određuje li se rizik kategorijom društvene dinamike ili voljom za pokretljivošću društva za stalnim mijenama, onda stalne mijene moraju izazivati prekide kontinuiteta i djelovanja nad kojima će se istodobno morati uspostaviti nadzor i osiguranje od posljedica. Rizika je toliko koliko i volja za svekolikim promjenama u društvu. Giddens dobro primjećuje kako rizike prati i ona druga volja za osiguranjem od svekolikih rizika. Osiguranje od rizika u smislu osobnih životnih polica osiguranja, čak i na dijelove tijela, i imovine pada u polje organiziranoga posla osiguravateljskih kuća. One druge vrste rizika dolaze iz područja koje je teško osigurati, kao što su nezaposlenost, ilegalne migracije, prirodne katastrofe velikih razmjera, terorizam, glad i bolesti s kojima se teško isključivo nose institucije nacionalne države, koje ne mogu uspostaviti suverenost ili vrhovništvo nad nadzorom rizika bez suradnje s ostalim akterima iz globalne arene.

Giddens izlazi s tezom da je rizik moguć samo tamo gdje se ljudi upuštaju u rizik. No ima tipova rizika koji se ne mogu izbjeći, kao što su oni u modelu tržišnog fundamentalizma i potržišnja socijalne države. Zanimljiva je stoga Giddensova interpretacija socijalne države, kao tipa države osiguranja od rizika. Ali i takva država doživljava preobliku/transformaciju pred udarom globalističkih i globalizacijskih valova, jer se prisiljava kapitulirati pod teretom zahtjeva njezina potržišnja. Potržišljenje države blagostanja znači gubitak tipa socijalnog osiguranja od rizika tržišnog društva. Svi su onda na tržištu! Sve je otvoreno i moguće, i nikomu se ne jamči osobna sigurnost već su svi potjerani u egzistencijalnu avanturu, s uračunatim rizikom uspjeha ili propasti. To je igra bez police osiguranja. Pa tko preživi!

U refleksijama o društvu rizika Ulrich Beck odbacuje mogućnost da je ovdje riječ o opciji, tj. mogućnosti izbora s binarnom odlukom uzmi ili ostavi – već on društvo rizika promišlja samo u kontekstu volje za modernizacijom svijeta.² Smiješta li se društvo rizika u kontekst modernizacije, onda možemo reći da su sve velike epohe bile zapljuskivane valovima modernizacije i protumodernizacije svijeta, a na političkoj razini valovima demokratizacije i regresije, kako je to opisao Samuel P. Huntington. Između modernizacije i protumodernizacije, pokreta i protupokreta modernizaciji smješten je rizik, odustajanje od istoga ili prepuštanje stvarima okovanim vremenom.

Društvo rizika zapravo je društvo koje gleda naprijed sa svim opasnostima koje se mogu nadzirati, ili koje su izvan nadzora, naravno i konkretno u području gospodarstva, politike, socijalne sigurnosti, ekologije, terorizma, migracija itd. Ono što se daje kao predmet razmišljanja u kontekstu neke socijalne filozofije velikog projekta druge modernizacije svijeta, jest sposobnost društva da se u transformaciji i modernizaciji prilagođava novim i nepoznatim procesima, koji u cijelosti ne mogu biti pokriveni jamstvenim osiguranjima od svekolikih rizika, jer naprosto takvih jamstava nema. Primjerice, u smislu opstojanja uslijed globalnih klimatskih promjena kao ružnijih strana društva rizika.

Premda društvo rizika i nije neka „opcija“ ili „ishod političkih sukoba“ (U. Beck), teško se možemo oteti dojmu da je to društvo lišeno političkih sukoba, otvorenih konfliktnih linija aktera moći i protumoći, koji proizvode konflikt oko modernizacije (društvo rizika) i protumodernizacije (društva osiguranja). To je ona konfliktna linija koja svoj korijen vuče još iz vremena početka novovjekovlja, a svoj vrhunac, čini se, doživljava početkom 21. stoljeća, kao stoljeća globalnog društva rizika ili izazova.

2 Usp. Ulrich BECK, *Pronalaženje političkoga. Prilog teoriji refleksivne modernizacije*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, 2005.

Popis korištene literature:

1. Beck, Ulrich (2001.): *Pronalaženje političkoga. Prilog teoriji re-fleksivne modernizacije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
2. Fukuyama, Francis (2005.): *Izgradnja države. Vlade i svjetski poredak u 21. stoljeću*. Zagreb: Izvori.
3. Giddens, Anthony (2005.): *Odbjegli svijet. Kako globalizacija utječe na naše živote*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk.
4. Rifkin, Jeremy (2006.): *Europski san. Kako europska vizija budućnosti polako zasjenjuje američki san*. Zagreb: Školska knjiga.

Globalisation – the Feature of the Contemporary World

Summary

The author analyses the multivalued notion of globalisation, concluding from a historical point of view that the first modernity gave birth to different attempts of globalisation, of life leaning on the technologies of the first modernity, but it did not have such a globalising power as the technologies of the second modernity. The author is critical towards the neo-liberal model of globalisation, and makes a clear distinction between the (acceptable) globalisation per se, and the method of its realisation, since implemented by the coercion of the policy of Washington's consensus, which is a disputable method, according to the author. The possibility of a new ethos of the globalisation is the main issue. It seems that neither the anti-globalisation movement, nor the political parties have an alternative for such a neo-liberal method of globalisation. Therefore, the author suggests that each individual should know how to gain a maximum benefit from the globalisation. Only wisdom, knowledge and an effort on behalf of a new ethos of globalisation can save the individual from an uncritical abandonment to the roller of the globalisation. The social institutions that should control the globalisation should be enabled to do so. Another issue is the confrontation with a non passive society of risk, able to look forward and capable of supervising the dangers and risks.

Key words: globalisation, neo-liberalism, state, universality, ethos of globalisation, no-global movement, society of risk.